

Ils Franzos han occupà e sblundregià la Svizra avant 200 onns

Battaglias sper Turitg ils 4 da zercladur ed ils 26 da settember 1799

DA DR. JOHANN ULRICH SCHLEGEL

■ Istorgia è adina istorgia dals victurs. Ed igl eran ils revoluziunaris che triumfavan. Uschia èsi evident che quest temp somber da l'uschenunada Helvetica dals onns 1798 en fin 1800 vegn taschentà, embelli u sur-sigli elegantamain. Cun la consolidaziun da la victoria è tschessada la crudai-vladad dal temp revoluziunar. Enavos en restads ils fritgs d'ina libertad celebrada sco progress, d'instituziuns umanas tenor il princip da legalitad e l'auto realisaziun da pli e pli schanzas egualas per tut ils umans. Suenter 200 onns èsi ura e temp da trair endament il fatg d'ina fasa da naschientscha totalitara e dal tradiment da la patria ad ina puzanza estra ordvart rapinusa e guerresca, a la Frantscha revoluziunara.

Erosiun da la stabilitad sociala en Svizra

Vers la fin dal 18avel tschientaner è sa midada la situaziun da guerra, provocada da la Frantscha revoluziunara, cuntinuamain en l'Europa centrala. La voluntad da la populaziun svizra da fortifitgar ils cunfins e da dustar in'invasiun existeva la davosa giada ils 1796. 1797 stava Goethe a Stäfa. Là ha el già «l'impressiun d'in bainstar reglè» e s'accurschi «be qua e là da tumults pitschens che laschian concluder che tut ils giavischs dal pievel na sajan anc betg accumulids.» Il secretari da Goethe, che stava en pli stretga relaziun cun il mintgadi da quest pievel, veseva la situaziun da lez temp en moda pli dramatica. I regnia ina «revoluziun totala, ch'ins...» haja «cumenzà». E – «la situaziun» saja «ordvart privlusa». Il clam da cumbat da la Revoluziun franzosa «libertad ed egualitad» tschiffava pli e pli la Confederaziun svizra e lumiava il pensar guvernamental. Cun la prentensiun d'egualitad sa sviluppava la nova autonomia da l'uman che daventa liber ed independent.

La voluntad da la populaziun da sa defender tschessava. Ins cumenzava a crair dapli en ils avantatgs ch'en ils dischavantags d'in'invasiun franzosa. Anc davi en quest regard ils reacziunaris. 1798 en fugids blers da quests conservativs a l'ester segir. Bandas d'uschedits patriots, da fanaticheis cun in pensar modern ed ina cretta en il progress

Johann C. Lavater ha averti: «Liberescha nus da questa libertad da l'enfiern!»

gievan gironde per il pajais e terrorisavan quella glied che n'era probablmain betg averta per il nov. Quai era l'ura dals Franzos expandends en Svizra. Els han conquistà Berna ils 5 da mars 1798 ed han sblundregià ses stgaziis prezios.

Ils uschenunads deliberaturs s'han mussads sco oppressurs

A Turitg era il snuizi considerabel. Perfin il curaschi dals patriots s'ha calmà evidentamain. La sblundregiada ha cumenzà a s'extender sin tut il pajais, collià cun donns fitg grevs. La Svizra è daventada ina retschavidra d'ordras da la Frantscha. Il posteriur president da la citad da Turitg, David von Wyss, ha plant: «I n'ha strusch dà insacura in temp, en il qual tants umans cultivads s'han surlaschads als quitads mordents e ad ina tri-

stezza cuntinuanta sco actualmain.» Ils uschenunads deliberaturs franzos s'han spert mussads sco ordvart rapazis, e surtut: La suppressiun dals umans na diminuiva, mabain s'augmentava en moda e maniera insupportabla.

Las structuras tradiziunalas han cumenzà a sa schliar. L'anarchia bloccava la mastergnanza ed il commerzi. L'utschac modern da la dischoccupaziun ha cumenzà a sa derasar. Decurashament ed inactivitad en stads la consequenza. L'enconuscent raverenda Lavater ha crittigà, co ch'els «neologs senz'experiencia, senza conduita, senz'enconuschiencia e senza cor» regian ussa.

Innovaziun dal mund ideologica sin il char d'ina guerra da rapina

Al directori da Paris na tanscheva betg la spira nivellaziun da la Svizra. La Frantscha aveva en mira anc ulteriurs tressors publics extraordinaris per emplenir sias cassas vidas, ed ella duvrava l'access als pass da muntogna.

Uschia sa preparav'ins sin la guerra totala. E las vischnancas svizas devan suenter. Nagin auter pajais en Europa n'aveva admiss dapi tschientaners tants fugitivs da tut gener. Suenter las smanschas da la Frantscha vegnivan uss stgatschads dal pajais perfin vegls, uffants e dunnas. E tge era cuntanschi? La Frantscha fascheva be ulteriuras prentensiuns.

Ils cumandants franzos per la Svizra, l'emprim Schauenburg e pli tard Masséna, declaravan natiralmain ch'els na vegnian betg a sa preschentar sco conquistaders, mabain sco amis e deliberaturs. Blera glied als carteva pled per pled. La realitad s'ha mussada bain sveltu tut altra. Els 5 da zercladur 1798 è Turitg vegni occupà. Els Franzos han rubà milliardas da francs tenor la valor d'ozendi. Gnanc ils raps dals orfens e dals ospitals han ins rufidà.

Il directori helvetic, ina regenza che vegniva dominada sco imitaziun da la Frantscha revoluziunara da ses favorits Laharpe ed Ochs, è crudada en in cumbat per survivor desperà pervi da la resistenza creschenta dal pievel encunter ils Franzos. Danovamain tschessava la prontezza dal pievel da s'engaschar per l'armada. Questa giada sa drizzava la voluntad da cumbat manglusa encunter las directivas dal conquistader franzos.

Parlament corrupt davant las runas dal totalitarissem modern

Ils parlamentariss svizzers, consistent d'in senat e d'in cussegl grond ch'aveva en egl mo l'agen avantatg, eran gugent pronts da decretar las leschas da sang disfamadas. Per la refusa dal servetsch militar devi la paina da mort suenter ina procedura da sentenzia fitg dira. Gist uschia vegniva fisilà quel che sa rebellava encunter la regenza. Ina tala rebellun pudeva s'exprimer da maniera ch'ins sa partecipava a demonstraziuns betg confurmas a la regenza. Las runas deprimidas d'in totalitarissem sa mussavan era en arrestaziuns fitg arbitraras. Rapiements d'ostagis e deportaziuns en casamattas a l'ester, controlladas dals Franzos, s'augmentavan. Las victimas vegnivan arrestadas la notg en lur letgs ubain en baselgia durant il servetsch divin. Nagin era segir da sia vita. Uschia ha rapportà schizunt Billiter, in cumissari administrativ da quest reschim illegal, che «innocents, surmanads, tups, mal-sauns, vegls e perfin dus surd-mits» sajan vegnids «mess emnas a la lunga en las praschuns, sin strom smarschi, en aria impestada e senza nagina interrogaziun». En quest temp terribel è rutt'ora la primavaira 1799 ina nova guerra tranter la Frantscha d'ina vart e l'Austria e la Russia da l'autra vart. En consequenza da sia dependenza da la Frantscha è daventada la Svizra il lieu principal da la guerra. Tut las crudai-vladads d'enfin uss en da qua d'envi anc vegnidas surpassadas, da maniera che giada inqual istoricher ha pers ils peds cun elavurar quest onn 1799.

La Svizra sco champ da battaglia da l'Europa

Il nov cumandant franzos en Svizra, primgeneral Masséna, ha pers ils 4 da zercladur 1799 in'emprima battaglia sper Turitg cunter il archiduca austriac Karl. En ina segunda battaglia sper Turitg ils 26 da settember 1799 ha Masséna però gudagnà cunter ils Russ che avessan già da remplazzar ils Austriacs. Qua è avanzada da l'Italia sur las Alps in'ulteriura armada russa sut il cumond suprem da l'enconuscent general Suworoff. Quest ha dentat stui guntgir en in exercizi avventurus pervi da la situaziun da partenza defensiva vers ost en il Grischun sur ils pli grevs pass sco il Kin-

zig, il Prigel ed il Pigniu - chatschà e persequità dals Franzos giada daditg preparads.

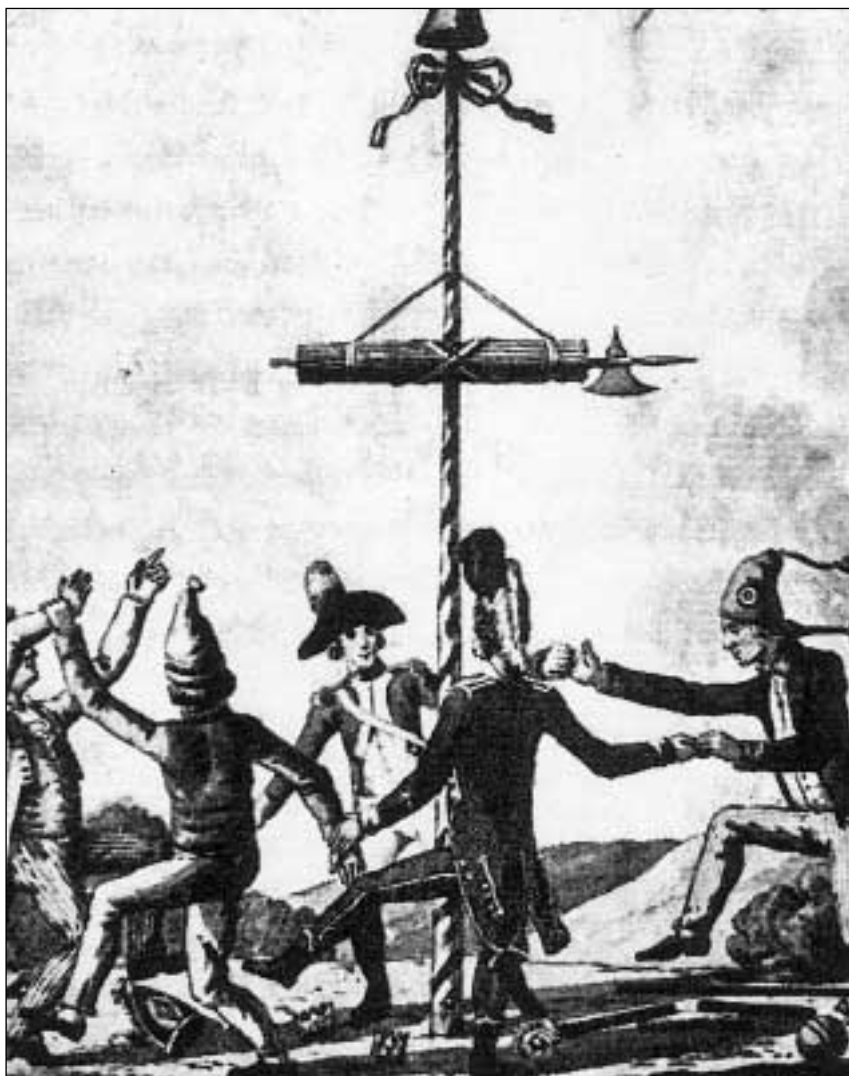
La sventira en las valladas muntagnardas surpassa mintg'imaginaziun. Millis e millis d'umans ch'eran crudads en la misergia e che pativan fom gievan en las citads. A ses temp mastrals e cussegliers respectads, eran uss en l'armada dals murdieus. Sulettamain dals trais chantuns helvetic Waldstätten, Säntis e Linth viaggiavan millis d'uffants daventads orfens u abandonads e negligids en fin en las citads da la Bassa. En la Sur-selva ed en il Vallais han ils Franzos mazzacrà dunnas, umens ed uffants, stranglè poppins en las tginas. Las chasas hani destrui ed ars. La muaglia è vegnida manada davent, mazzada e mangiada. En entiras valladas na devi gnanc'ina creatira viva pli. Sche survivents turnavan enavos u sch'els tschertgavan invanamain in refugi dalunsch da lur vischnancas destruidas, alura ristgavan els da daventar per finir tuttina in'uffrenda da las fominas derasadas.

En l'istorgia vegn adina puspè quai che sa fa valair, glorifitgà en il bun

Cun la Revoluziun franzosa en Svizra han victorisà tranter auter almain ils anteriurs sutprivilegiads als privilegiads. Decisiv vi da questa victoria è sia durai-vladad. L'intelligenza s'ha messa cun las pli paucas resalvas da la vart dals revoluziunaris.

Ils scripturs Wieland e Schiller, ma era filosofis sco Kant e Fichte han sustegnì la revoluziun. Rousseau e Voltaire eran lur precursurs. Medemamain eran en Svizra bleras personas activas sin il champ cultural impressiunadas da la revoluziun, spezialmain magisters ch'avevan in'influenza ch'ins na po betg valitar aut avunda. Artists diligents memia idealistics sutvaliteschan, na resguardan betg avunda u zuppenteschan schizunt en fin oz las sgarschurs e las consequenzas accessorias nuschaivlas.

En il senn modern ha la Revoluziun franzosa derschi violentamain las structuras socialas e politicas che regnavan pli baud. Ella na po però betg vegnir messa a per sulettamain cun progress. Ella è en plirs aspects era sulettamain ina midada a lunga vista da la structura da pussanza, da la societad elitara e d'ideologias.

Saut enturn la planta da la libertad. En Svizra devi 1798 radund set milli tals monumentsA

André Masséna, il cumandant da las armadas franzosas en Svizra.